

LIBRIS

We know
books

MICHEL TOURNIER

Membru al Academiei Goncourt

OGLINDA IDEILOR

TRATAT

Ediție revăzută și adăugită de autor

Traducere și note de
Rodica Baconsky și Alina Pelea

UNIVERS

Cuprins

Bărbatul și femeia	11
Dragostea și prietenia	13
Don Juan și Casanova	15
Râsul și lacrimile	18
Copilul și adolescentul	21
Endogamie și exogamie	24
Sănătatea și boala	26
Taurul și calul	28
Pisica și câinele	31
Vânătoarea și pescuitul	33
Baia și dușul	36
Elicea și înotătoarea	40
Salcia și arinul	43
Animalul și vegetalul	46
Șina și șoseaua	49
Pierrot și Arlechino	52
Nomadul și sedentarul	54
Stăpânul și servitorul	57
August Prostul și clovnul alb	59
Copacul și drumul	62
Sarea și zahărul	64
Furculița și lingura	67
Pivnița și podul	69
Apa și focul	71
Istoria și geografia	74

Vertebratul și crustaceul	79
Mediul și ereditatea	81
Plăcerea și bucuria	84
Apollo și Dionysos	86
Teama și angoasa	88
Deriziune și elogiul	91
Memoria și obișnuința	93
Cuvântul rostit și cuvântul scris	96
Talentul și geniul	98
Frumosul și sublimul	101
Cultură și civilizație	104
Semnul și imaginea	107
Puritatea și inocența	109
Cronologie și meteorologie	112
Primarul și secundarul	115
Poezia și proza	118
Acțiunea și pasiunea	121
Soarele și luna	124
Cenușii și culorile	126
Sufletul și trupul	129
Cantitate și calitate	132
Dreapta și stânga	135
Timpul și spațiul	138
Suprafața și profunzimea	140
Acțiunea și puterea	142
Genul și diferența	144
Datul și construitul	148
Idealismul și realismul	150
<i>A priori</i> și <i>a posteriori</i>	152
Absolutul și relativul	155
Izvorul și Rugul aprins	157
Dumnezeu și Diavolul	161
Ființa și Neantul	164

Bărbatul și femeia

De e să dăm crezare Bibliei, Dumnezeu l-a creat pe om în a șasea zi a lumii. L-a făcut și bărbat, și femeie, androgin adică, înzestrat cu cele de trebuință ca să se înmulțească singur. Pe atunci pământul era doar un deșert, iar omul a fost modelat din colbul lui.

Mai târziu, Dumnezeu a creat raiul și l-a așezat pe om acolo să-l cultive și să vegheze asupra lui. Dar și-a dat seama că singurătatea nu-i era prielnică. I-a pus dinainte, rând pe rând, toate viețuitoarele – mamifere și păsări – ca omul să le dea un nume și să-și aleagă soață. Omul le-a numit, dar soață printre ele nu și-a aflat. Atunci, Dumnezeu l-a făcut să cadă într-un somn adânc și a scos din el toate organele femeiești. Din ele a făcut un alt om pe care l-a numit femeie. Și așa s-a întrupat Eva.

Psihologia celor două sexe își are originile în povestea de mai sus. Vedem, mai întâi, că androginul îndură cu greu singurătatea dragostei cu el însuși. Ariciul de mare, conceput în mod evident ca să se reproducă singur, se dedă la o gimnastică foarte incomodă pentru a se putea cupla cu un partener.

Îndepărtarea „părților“ sale feminine i-a lăsat bărbatului o rană morală necicatrizată pe deplin. La mulți, nostalgia maternității nu se lasă alinată de palidele satisfacții ale paternității.

Să mai reținem că originile femeii se situează în rai. Bărbatul a fost creat din colbul deșertului, pe când femeia s-a născut sub florile și plantele pline de sevă ale paradisului. Multe din trăsăturile de caracter i se trag de aici. Să ne mai reamintim și că a fost modelată în jurul propriului ei sex. E mai supusă substanței proprii feminității decât bărbatul virilității lui. De altfel, scolastici susțineau că *tota mulier in utero* (esența femeii e în uter).

Bărbatul s-a folosit din plin de avantajele dăruite de natură ca să-și facă din femeie o roabă. Asta spunea Karl Marx când afirma că femeia e proletarul bărbatului. Or, veac după veac, femeia a dobândit și forță fizică, și independență economică. Pe măsură ce au trecut anii, povara maternității s-a micșorat. Ne-am putea chiar imagina apariția unei societăți strict matriarhale în care bărbații ar fi doar niște jucării destinate plăcerii femeilor.

Poate că societatea feministă ar putea lua ființă mai curând decât credem, datorită scăderii numărului de persoane de sex feminin, scădere provocată chiar de femei. Cert e că, din ce în ce mai des, femeile însărcinate au posibilitatea să avorteze cunoscând sexul copilului pe care-l poartă în pântec și mai întotdeauna aleg avortul când e vorba de o fată. În India, noua generație cunoaște deja un dezechilibru grav în favoarea băieților. Ca o primă consecință – un număr mai mic de femei și imposibilitatea de a prevedea cum vor fi tratate supraviețuitoarele acestui genocid avortiv. Cea de a doua va fi extincția genului uman, căruia femeia – și nu bărbații – îi asigură perpetuarea.

CITAT

Bărbații sunt femei ca toate femeile.

Groucho Marx

Dragostea și prietenia

La o primă privire, comparația dintre dragoste și prietenie înclină în favoarea dragostei. Confruntată cu pasiunea amoroasă, relația de prietenie pare fără greutate, fadă și nu prea serioasă. Unde mai pui că, de mai multe milenii, dragostea e ridicată în slavă de teatru, poezie și roman. În comparație cu ea, cum să nu pară prietenia jalnică?

Cercetând lucrurile mai îndeaproape, avantajele de care se bucură dragostea în raport cu prietenia sunt de o calitate îndoielnică. Una dintre deosebirile esențiale constă în faptul că, fără reciprocitate, nu există prietenie. Nu poți fi prieten cu cineva care nu-ți este prieten. Prietenia ori e împărtășită, ori nu există. În timp ce, dimpotrivă, dragostea pare că se hrănește cu durerea de a nu fi împărtășită. Iubirea nefericită e forța principală a tragediei și a romanului. „Iubesc și sunt iubit, spunea poetul. Ferice aș fi de-i una și aceeași.“ Dar, vai, rareori e vorba de aceeași persoană!

Există o diferență și mai profundă între dragoste și prietenie. Prietenia nu poate fi concepută fără stimă. Dacă un prieten săvârșește un act pe care îl consideri josnic, el nu-ți mai este prieten. Disprețul omoară prietenia. În vreme ce nebuniei amoroase poate să nu-i pese de prostia, de lașitatea, de josnicia

ființei iubite. Indiferentă? Ba chiar hrănindu-se uneori cu abjecția, avidă de cele mai crunte defecte ale persoanei iubite, dragostea poate fi chiar și coprofagă.

De fapt, civilizația occidentală modernă mizează exagerat de mult pe dragoste. Cum să îndrăznești să-ți construiești întreaga viață pe febra asta trecătoare? La Bruyère nota deja că „timpul care face prietenia mai puternică temperează dragostea“. Timpul lucrează, într-adevăr, împotriva iubirii. Odinioară, căsătoriile se făceau respectând conveniențele sociale, religioase, materiale. Odată ce condițiile erau îndeplinite, îți mai rămânea doar să te îndrăgostești. Azi, totul ține de „iubirea la prima vedere“. Mai apoi, n-ai decât să divorțezi. Până și fidelitatea se supune acestui vertij trecător. Brigitte Bardot: „I-am fost întotdeauna credincioasă unui bărbat atâta vreme cât am fost îndrăgostită de el“. Iar după? Jules Romains scria că dragostea nu poate decât „să înmiresmeze locul unde se va așeza prietenia“.

CITAT

O căsătorie bună, de există așa ceva, nu are nevoie de prezența și constrângerile iubirii. Ea se străduiește să le ia în seamă pe cele ale prieteniei.¹

Montaigne

¹ Michel de Montaigne, *Essais. Livre III*, ch. V, p. 34, ediția Bordeaux (Eseuri. Cartea a III-a, cap. V, p. 34).

Don Juan și Casanova

Sunt marii seducători ai imaginarului nostru occidental. Don Juan vine din Spania clasică, iar Casanova din Veneția romantică, două lumi total opuse. Când Tirso de Molina scrie, în 1630, comedia fără pretenții *Seducătorul din Sevilla*, habar nu are că a inventat unul dintre marile mituri moderne. Don Juan se va emancipa și va fi prezent în alte comedii, opere, romane. E tipic pentru personajele mitice să-și părăsească leagănul natal, dobândind dimensiuni și semnificații pe care autorul lor nu le bănuise. După Don Juan, la fel s-a petrecut și cu Robinson Crusoe și cu Werther.

Pentru Don Juan, sexul e o forță anarhică, o forță care înfruntă ordinea sub toate formele ei, socială, morală și, mai cu seamă, religioasă. Comediile în care apare seamănă toate cu o vânătoare cu câini în care el joacă rolul cerbului, urmărit de o haită de femei, de tați nobili, de soți înșelați și de creditorii. Și totul se sfârșește într-un cimitir unde, în sunete de corn, are locuciderea marelui mascul sălbatic.

Traectoria aceasta catastrofală nu e totuși posibilă fără complicitatea lui Don Juan însuși. Când îi oferă bani unui cerșetor cu condiția să-l înjure pe Dumnezeu, Don Juan își manifestă credința în același fel ca revoluționarii care călcau în picioare

sfânta ostie. Necredincioșilor autentici nu le-ar trece prin minte asemenea idei. Iar când, la final, Don Juan dă mâna cu statuia Comandorului ce-l va conduce în infern, gestul simbolic are semnificația unui consimțământ.

Eroul se dezvăluie însă pe deplin în viziunea sa asupra femeii. Se spune despre el că nu iubea femeile, că le disprețuia. Le trata ca pe o pradă, iar lista întocmită de Leporello, valetul său, nu e decât un panou cu trofee. Acesta e eternul Don Juan pe care azi îl regăsim în micii crai de mahala al căror sport favorit e „vânătoarea de pipițe“. Cu deosebirea că, pentru Don Juan, sexul e inseparabil de religie. Femeia e marea ispită, iar bărbatul se damnează căzând în mrejele nurilor ei malefici.

Don Juan e un aristocrat bogat; Casanova e sărac și plebeu, singura lui armă e farmecul personal. Nu e nici măcar frumos, dar femeile nu-i rezistă pentru că, de la bun început, știu că le iubește trup și suflet. Acel *odore di femmina* evocat în opera lui Mozart l-ar pune pe fugă pe eroul lui Tirso de Molina, care l-ar confunda ușor cu cel al pucioasei din iad. Casanova respiră însă cu nesaț acest parfum; pentru el, e parfumul vieții înseși. Aventurier rătăcitor, jucător, trișor, infidel incorigibil, e iubit, căci iubește totul la o femeie, până și secretele cele mai intime.

Episodul cel mai de seamă din viața lui Casanova nu e menționat în *Memorii* și poate că nici n-a existat vreodată. Se știe că, în 1786, Mozart s-a întâlnit la Praga cu libretistul său, venețianul Lorenzo da Ponte, ca să discute subiectul operei pe care aveau s-o creeze în anul următor. Or, niște însemnări găsite printre manuscrisele lui Casanova lasă să se înțeleagă că acesta li s-a alăturat ca să-i sfătuiască. Fără îndoială că-i va fi dat operei lui Mozart aerul euforic care o impregnează (*dramma giocoso*), iar faimosul *odore di femmina* va fi fost invenția lui.

În polifonia lui Mozart, substanța se dovedește a fi din oțel. Din ceva extrem de dur și mlădios, de o suavitate desăvârșită. (Asemeni lui Don Juan, la finele primului act, îndoindu-și spada pe piept și înfruntând corul de lamentații, remușcări și mânie dezlănțuită.)¹

Pierre Jean Jouve

¹ Pierre Jean Jouve, *Le Don Juan de Mozart (Don Juan de Mozart)*, Fribourg, Egloff, 1942.

Râsul și lacrimile

Râsul și lacrimile sunt specifice omului și nu au, prin urmare, echivalent în lumea animală. Sunt două mișcări convulsive involuntare care privesc mai cu seamă fața.

Vechea ediție a dicționarului *Le Larousse médical* nu spune o vorbă despre lacrimi. În schimb, descrierea râsului merită citată:

Râsul poate prezenta mai multe grade. Un râs de gradul întâi, caracterizat printr-o dilatare subită a mușchiului orbicular al buzelor și printr-o contracție a mușchilor risorius, canin și buccinator, simultan cu o expirație întretăiată, rămâne silențios.

În cazul râsului de gradul doi, contracțiile musculare se propagă cuprinzând toate legăturile nervului facial și se întind până la mușchii gâtului, în special la mușchiul pielos.

În sfârșit, în cel de al treilea grad, râsul pune în mișcare tot organismul; lacrimile curg; femeile scapă urină; diafragma comprimă prin mișcări sacadate întreaga masă intestinală și poate produce uneori o senzație de durere.

Râsul și lacrimile au semnificații opuse. Omul care râde își exprimă superioritatea, omul care plânge – inferioritatea față de persoana sau de situația care a provocat reacția. De reținut că nici unul, nici celălalt nu acționează. Sunt doar martori. Omul care acționează nu are timp să râdă sau să plângă. De

aceea, teatrul e locul privilegiat al râsului și al lacrimilor. Comedia îi face să râdă, iar tragedia să plângă pe acești martori aparte, spectatorii.

Există mai multe teorii despre râs. Cea mai completă e cea propusă de Henri Bergson în cartea sa *Le Rire*¹ (1900). Datorită modului desăvârșit în care e organizată, societatea e pândită de scleroză. Gesturile pe care ni le transmite, ne impune să le facem riscă să se transforme în gesturi mecanice. Lumea noastră amenință să devină asemeni unui furnicar sau unui stup. Trebuie să veghem ca spontaneitatea vieții și adaptarea flexibilă la situații noi să se păstreze. De aceea există râsul. Prin râs, fiecare membru al unei societăți e poftit să-l pedepsească pe oricare alt membru prins în flagrant delict de gesturi mecanice. E firesc că un robot care se deplasează pe trotuar, de exemplu, e în primejdie să se izbească de un felinar. Nu e nimic de râs. Dar un om care se lovește de un felinar fiindcă e cufundat în lectura unui ziar va stârni râsul: s-a purtat ca un robot și merită să fie umilit de râsul martorilor. Comicul apare de fiecare dată când gestul mecanic se suprapune peste o realitate vie.

Lacrimile exprimă simplificarea la maximum a comportamentului unei persoane în fața unei situații pe care simte că nu e în stare să o stăpânească. Totul se petrece ca și cum, în programul de care dispune individul, nu ar exista niciun răspuns valabil pentru situația dată, iar acesta nu mai are altă soluție decât ștergerea completă a felului său de a fi. Cine nu mai știe ce să facă sau ce să spună în fața agresiunilor lumii exterioare mai are resursa ultimă de a izbucni în lacrimi. Poate că, din

¹ Henri Bergson, *Teoria râsului*, traducere de Silviu Lupașcu, studiu introductiv de Ștefan Afloroaei, Iași, Institutul European, 1998.

această lichefiere a ființei lui, va apărea o reacție nouă și pe măsură. Omul în lacrimi e „demonțat“ ca o mașină ale cărei piese au fost dezamblate și izolate.

CITAT

Râsul unei fecioare e o rană delicioasă.

Lanza del Vasto